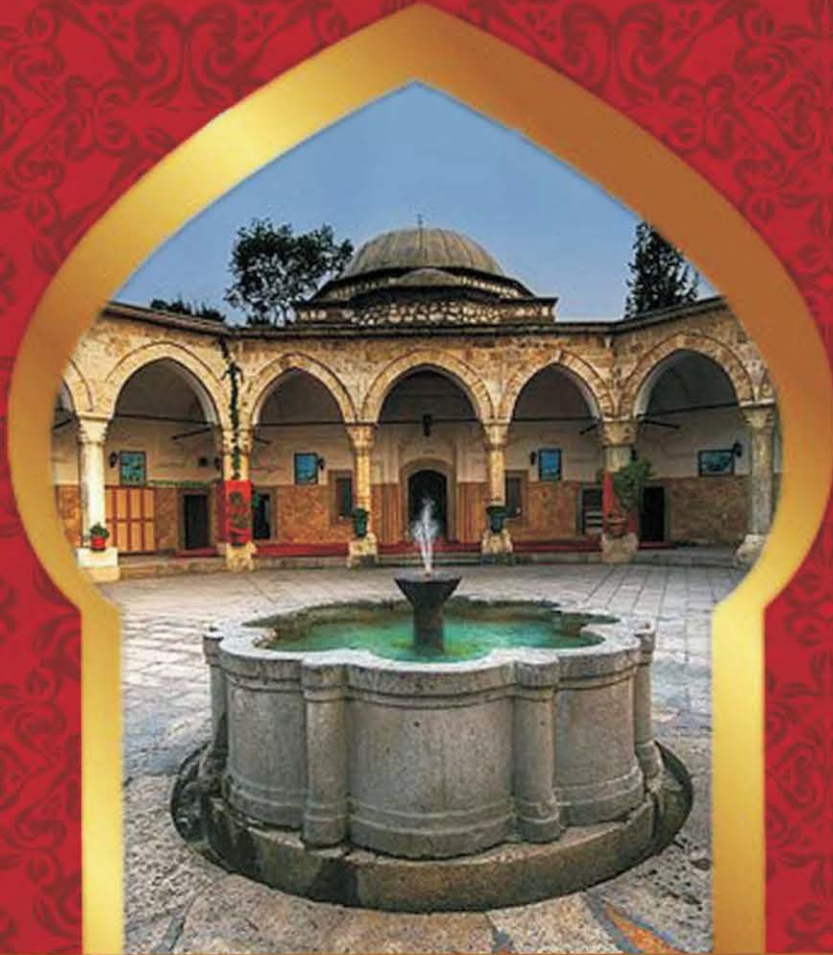

ULUSLARARASI AMASYA ÂLİMLERİ SEMPOZYUMU

- INTERNATIONAL AMASYA SCHOLARS' SYMPOSIUM -

21-23 NİSAN 2017 - AMASYA

BİLDİRİLER KİTABI

-2-

**ULUSLARARASI AMASYA ÂLİMLERİ SEMPOZYUMU
- INTERNATIONAL AMASYA SCHOLARS'
SYMPOSIUM -**

21-23 NİSAN 2017 • AMASYA

BİLDİRİLER KİTABI - II

Bu sempozyum T. C. Amasya Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

AMASYA • 2017

MEKKE KADISI AMASYALI BUHÂRÎ ŞÂRİHİ ZENBİLLİZÂDE FUDAYL ÇELEBİ

Erdoğan KÖYÇÜ*

Özet

Amasya Müftüsü Zenbilli Ali Efendi'nin oğlu olan Fudayl Çelebi, 1514 İstanbul'da doğmuştur. Kânûnî Sultan Süleyman döneminin Şeyhulislâm'ı olan Ebûssuûd Efendi'nin de damadıdır. Dönemin iki meşhur âliminin ilimlerinden istifade etmiştir. Bursa Yıldırım Han, Edirne Halebiye, Semâniyye ve Eyüp Müderrisliğinde bulunmuş, Mekke Kadılığı yapmıştır. *ed-Damânât fî'l-Furû*, *Ta'likât alâ Sahîhi'l-Buhârî* *Tenvî'ul-Usûl*, *Âdâbu'l-Evsiyâ*, *Risâletu'l-Vezâif fî'n-Nahv* gibi bazı eserler telif etmiştir. *Âdâbu'l-Evsiyâ* dışındaki bu eserler yazma hâlinde kütüphanelerimizde muhafaza edilmektedir. Bu eserlerden biri olan *Tenvî'ul-Usûl* üzerine Ömer Korkmaz tarafından Prof. Dr. Nasî Aslan'ın danışmanlığında, 2014 yılında Adana'da Yüksek Lisans Tezi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mekke Kadısı, Amasya Müftüsü Zenbilli Ali Efendi'nin oğlu, Şeyhulislâm Ebûssuûd Efendi'nin Damadı, *ed-Damânât fî el-Furû*, *Ta'likât alâ Sahîhi'l-Buhârî*.

Judge of Mecca From Amasya Commentators of Buhari Zenbillizâde Fudayl Çelebi

Abstract

Judge of Mecca of Amasyalı Zenbillizade Fudayl Çelebi was born in İstanbul in 1514. He's son of Amasya's Mufti Zenbillizade Ali Efendi and time groom of Ebussuûd Efendi. His father and groom lived in Magnificent Salamon's time. He thought from his father and father -in law- Ebûssuud Efendi. He had been professor at Bursa Yıldırım Han, Edirne Halebiye, Semaniyye and Eyüp Schools. He wrote *ed-Damanat fi al-Furu*, *Talikât ala Sahih al-Bukhari*, *Tenvi' al-Usul*. *Adab al-Evsiya* and *Risalet al-Vezâif fi an-Nahv* etc. His books are manuscripts in our library. One of them (*Adab al-Evsiya*) had been printed. Ömer Korkmaz wrote a master's thesis on *Tenvi al-Usul* in consultation Prof. Dr. Nasî Aslan in Adana in 2014.

Keywords: Judge of Mecca, Son of Amasya's Müfti Zenbillizade Fudayl Çelebi, ad-Damanat fî al-Furu, Talikât alâ Sahîh al-Bukhari, Adab al-Evsiya.

1- Künyesi

Fudayl b. Ali b. Ahmed el-Cemâli el-Bekrî er-Rûmî el-Hanefî 920/1514 yılında İstanbul'da doğmuştur. Cemâleddin Aksarâyî'nin torunu¹ ve Amasya Beyazıt Medresesi Müderrisi ve Amasya Müftüsü Zenbilli Ali Efendi'nin (ö. 932/1536)² oğlu olması sebebiyle Zenbillizâde yanında Cemâlizâde lakabıyla da anılır.³

Zenbillî Ali Efendinin aslen Karanman'lı olduğu,⁴ Fudayl Çelebi (d. 920/1514-ö. 991/1583), Cemâleddin Mehmed Efendi (ö. 928/1522),⁵ Rûhî Fâzıl Çelebi (ö. 928/1522),⁶ Muhyiddin Mehmed

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ekoycu@bartin.edu.tr.

¹ Nesebî Fahrüddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) nesebine, onun nesebi de Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) nesebine dayanıyor. Ebû'l-Felâh Abdulhay b. İmâd el-Hanbelî, *Şezâratu'z-Zehab fî Ahbâri men Zehab*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ty., c. 8, s. 223.

² Ferhat Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, İstanbul, 1996, s. 207. Fudayl Çelebi'nin babası Zenbilli Ali Efendi'nin ilmî kariyerini ortaya koyan eserleri: "1. *Muhtârât mine'l-Fetâvâ (Fetâvâ-yı Ali Efendi)*. Hanefî fikhına dair bu telif eserin İstanbul kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Âsir Efendi, no: 138; Esad Efendi, no: 644; Fâh, no: 2387, 2388, 2389; Lâleli, no: 1154). 2. *Muhtasârü'l-Hidâye*. Fıkha dair bir eserdir. 3. *Risâle fî Hakk'ü'l-Devrân (Risâletü'l-Deverân)*. Eserde sûfi raksının zikir maksadıyla yapılması durumunda haram olmadığı belirtilir ve eserin biri mensûr diğeri manzûm iki nüshasının bulunduğu kaydedilir. Sülevmâniye Kütüphanesinde (Hacı Mahmud Efendi, no: 3093/2) *Risâle fî Cevâzi Devrânî's-Süfîyye* adıyla kavitli nüsha Arapça ve mensûrdür." Yusuf Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, İstanbul, 2013, s. 44. Yavuz Sultan Selim'e (ö. 926/1520) "*Ahkâm-ı Ser'iyyeye muğavir infazda bulunacak olursa hal'ine fetva vereceğini*" açıkça sövleyen, gözünü budaktan esirgemeyen bir Şeyhulislâm olarak tarihe geçmiştir. Ali Cemâli Efendi'nin ilmî gelişmeleri takip ederek kendisini sürekli yenilediği ileri sürülür ve kitaba da çok meraklı olup çeşitli yerlerden eserler getirttiği belirtilir. Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, s. 244.

³ Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 207.

⁴ Aydın, Ahmet, "XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 4, s. 191. II. Beyazıt'ın saltanata gelmesiyle onu, etkili rol oynayan Cemâli Âilesi'nden Çelebi Halife'nin (Cemâl-i Halveti) oturduğu Amasya'ya özellikle yollayıp şeyhine bağlılığını göstermek istemiştir. Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, s. 248.

Efendi (ö. 957/1550),⁷ Hızır Şah Çelebi ve Sitti Hâtûn⁸ isimlerinde altı evlâdından 4. olan Fudayl Çelebi, çevresinde büyük mutasavvıflar, kazaskerler, vezirler yetiştiren, kardeşlerinin her birinin önemli medreselerde müderris ve kadılık yapabilecek kadar ilim ve irfâna sahip kültürlü, becerikli, feyizli bir ailede dünyaya gelmiştir.⁹

Fudayl Çelebi, 18 Muharrem 991/8 Ocak 1583'de vefat etmiş ve vasiyeti üzere, Zeyrek'te babası Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.¹⁰

2- İlmî Hayatı

Fudayl Çelebi, hem babası II. Beyazid'in saltanatı süresince (1389-1403) müftü olarak görevlendirdiği Zenbillizâde Ali Efendi'nin¹¹ hem de 30 yıl Şeyhülislâmlık yapan Ebûssuûd Efendi'nin (ö. 981/1574)¹² ilimlerinden istifade etmiştir. Bursalı Mehmet Tâhir (ö. 1343/1925), onun ilmî kişiliğini şu şekilde özetlemiştir: "Babası gibi fazilet sâhibi bir zattır. İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik yaparak ve eser yazarak hayatını geçirmiştir."¹³

M. Ertuğrul Düzdağ, Fudayl Çelebi'nin kayınpederi olan Ebûssuûd Efendi'nin II. Selim (ö. 982/1574) tarafından da büyük saygı görmüş olduğunu, III. Murad (ö. 1003/1595) ve III. Mehmed (ö. 1012/1603) devirlerinin başlıca ilmiye ricâlinin hocası¹⁴ olduğuna işaret etmiş, Arapça Tefsiri ve şiirlerinin Arap Âlemi'nde meşhur olduğunu da vurgu yapmıştır. Devrinin en nüfuzlu adamlarından biri olmasına rağmen siyasete karışmadığını Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) tarafından kendisine

⁵ Cemâleddin Mehmed (Cemâl Çelebi) kadılık ve valiliklerde bulunmuştur. Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, s. 249.

⁶ Tevârîh-i Âl-i Osmân'ın müellifidir. Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, s. 249.

⁷ Muhyiddin Mehmed Şah Efendi (Molla Çelebi) adıyla da anılmaktadır. *Târîh-i Âl-i Osmân'ın* müellifidir. Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, s. 49.

⁸ Sitti Şah Hatun olarak da anılır. İstanbul'da mescid ve medrese yaptırmıştır. Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, s. 249.

⁹ Aydın, "XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi", c. 4, s. 191.

¹⁰ Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 208. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul, ty. c. 1, s. 374

¹¹ Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, s. 44,

¹² Ebûssuûd Efendi'nin babası Şeyh Yavsi'dir. Şeyh Yavsi II. Bayezid'e (ö. 918/1512) yakınlığı sebebiyle Hünkâr Şeyhi olarak da bilinir. II. Bayezid şehzadeliğinde Amasya'da bulunurken Şeyh Yavsi ile tanışmış ve kendisinin tahta geçeceği müjdesini ondan almıştır. Bu müjdenin gerçekleşmesi üzerine II. Bayezid, Fatih'te bir tekke yaptırmış ve şeyhi İstanbul'a davet etmiştir. Ebûssuûd ailesinin Osmanlı hanedanı ile yakınlığı bu şekilde başlamıştır. II. Bayezid'in Şeyh Yavsi ile irtibatı İstanbul'a yerleştikten sonra da devam etmiştir. Ebûssuûd Efendi'nin annesi Sultan Hatun, Ali Kuşçu'nun (ö. 879/1474) kardeşinin kızıdır. Kendisi Şeyh Abdurrahim Merzifonî'ye (ö. 862/1458) vermiş olduğu icazetnâmede Ali Kuşçu'dan "annemin amcası ve babamın hocası" şeklinde bahsetmektedir. Abdullah Demir, "Şeyhülislam Ebûssuûd Efendi'nin Oğlu Şemseddin Ahmed'e Mektubu", *Avrasya ve Sosyal Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, s. 75.

¹³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1, s. 374.

¹⁴ Ebûssuûd Efendi'nin asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Mustafa b. İmâd el-İskilî'dir. "Müftüenâm, Şeyhülislam, Sultanü'l-Müfessirîn, Hâtemü'l-Müctehidîn, Muallim-i Sâni, Allâme-i Küll, Hoca Çelebi, Ebû Hanîfe-i Sâni" gibi ünvanlarla anılmıştır. Ebûssuûd Efendi 17 Safer 896/30 Aralık 1490 tarihinde İskilip'te doğmuştur. Kendisi Şeyh Yavsi'nin altı çocuğundan birisidir. Kardeşlerinin isimleri Ebunnasr, Abdulfettâh, Ayşe, Fatma ve Rukiyye'dir. Ebûssuûd Efendi'nin bilinen en eski atası Necibüddin Mûsâ el-Ahlatî'dir. (Halatî) Necibüddin Musa XII. yüzyılda Van Gölü'nün kuzeyinde kurulmuş olan Ahlatşahlar Beyliği'nde yetişmiş bir âlimdir. Necibüddin Musa daha sonra Amasya'ya gelerek müderrislik yapmış, oranın ilmî ve siyasi hayatında faal olarak rol almış ve 700/1300 yılında vefat etmiştir. Necibüddin Musa'dan yaklaşık 100 yıl kadar sonra yaşamış olması gereken el-İmâd ise Ebûssuûd Efendi'nin dedesinin babasıdır. Ebûssuûd Efendi ailesi, ismini el-İmâd'dan almakta olup, İmâdîler olarak bilinirler. Amasya'nın meşhur ailelerinden olan Müeyyedzâdeleler de İmâdîler'in bir koludur. Demir, "Şeyhülislam Ebûssuûd Efendi'nin Oğlu Şemseddin Ahmed'e Mektubu", s. 75. Ebûssuûd Efendi, 952 Şa'ban ayında (Ekim 1545), Fenârîzâde Muhyiddin Efendi'nin (ö. 954/1548) yerine Şeyhülislâmlık makamına atanmış ve 30 yıl bu makamda kalmıştır. Şeyhülislâm olmadan önce kendisine olan manevî teveccühü şöyle anlatır: Henüz medrese talebesi iken bir gece rüyamda Zeyrek Camii'ne girdim. Cami halk ile dopdolu idi." Bu topluluk ne ola?" dedim. "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimizin Dîvân-ı Saâdetler'i'dir." dendi. Hürmetle bir köşede durdum. Önümde devrin müftüsü Kemalpaşazâde Ahmed Çelebi (ö. 940/1534) bulunuyordu. Peygamber Efendimiz, mihraba oturmuşlar, sağ ve solunda Ashâb-ı Kirâm Efendilerimiz saygı ile ayakta duruyorlardı. Rasûlullah'ın huzurunda da hal ve kıyafetinden Arabî olduğunu zannettiğim Peygamber Efendimizle diz dize denilecek vaziyette oturuyor ve konuşuyordum. Ben hayret ettim: "Acaba bu zât kimdir ki, bütün Ashâb-ı Kirâm ayakta oldukları halde yalnız kendisi Peygamber huzurunda oturmaktadır?" yollu düşüncelere dalmışım. Dinledim! Peygamberimiz, Arapça konuşuyorlar, o zat Farsça söylüyordu. Peygamberimiz tarafından: "Ya Mevlânâ Câmi (ö. 898/1492) ben Arapça konuşurum, sen de Arapça söyle!" deyince, Arabî zannettiğim bu zâtn Mevlânâ Câmi olduğunu anladım. Câmi, Peygamberimize cevaben: "Yâ Rasûlallah, ben âciz sizden özür dilemişim. Acaba özrüm makbûl olmadı mı?" dedi. Peygamberimiz: "Kemalpaşazâde'dir ve halen ümmetimin müftüsüdür." buyurdu. Tekrar ben âciz göstererek: "Ya onun ardında bulunan şu kimseyi bilir misin?" dediğinde, Câmi yine: "Hayır Yâ Rasûlallah!" dedi. Buyurdular ki: "Ebûssuûd İbn Yavsi'dir. O dahi müftü olsa gerektir." dedi. " Bu sâdik rüyayı gözettim, 30 yıl sonra bu âcize fetva işleri ihâle kıldı." Süleyman Ateş, *Eyüp Sultan Sempozyumu II Tebliğler*, Seçil Ofset, İstanbul, 1998. s. 40-41.

¹⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 374.

büyük bir hürmet ve itimat beslendiğini, mühim meselelerde onun re'iyine başvurduğunu ve Zîğetvâr yolunda kendisine: "Halde hâldaşım, sinde sindaşım, âhiret karındaşım, Târik-i Hak'ta yoldaşım." diye başladığı mektubunun aralarındaki râbitanın kuvveti olarak tavsif etmiş: "Elhâsıl Ebûssuûd Efendî (ö. 981/1574), Sultanı Kânûnî (ö. 973/1566) Sadrazamı Sokullu (Mehmet Paşa) (ö. 987/1579) Kaptan-ı Deryâsı Barbaros (Hayreddin Paşa) (ö. 953/1546), Mimârı Sinân (ö. 996/1588) ve Şâiri Bâki (ö. 1008/1600) olan ebed-müddet bir devletin kendine lâîk Şeyhülislâmı idi." değerlendirmesini yapmıştır.¹⁵

Fudayl Çelebî üzerine bir makale telif etmiş olan Ahmet Aydın ise onun ilmî hayatını dair şu özete bilgilere yer vermiştir: "600 yüzyıl geniş topraklar üzerinde hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti bünyesi içinde barındırdığı çeşitli din, dil ve ırktan insanları bir arada tutmayı; geniş kültür, bilgi ve tecrübe sahibi idareci ve ilim adamları sayesinde sağlamıştır. Bu ilim adamlarından biri de devlette önemli hizmetlerde bulunan Cemâli Ailesi'nden¹⁶ Fudayl Çelebi'dir. İyi bir medrese tahsili görmüş olan Fudayl Çelebi sırasıyla Bursa Yıldırım Hân (945/1538), Edirne Halebiyye (949/1542), Eyüp (951/1544), Semâniyye (956/1549) ve Emin Köşesi yerine Bağdat Dâru's-Selâm kazasına müftü olarak atanmıştır. Mekke Kadılığı görevinde de bulunan Fudayl Çelebi, bu görevde iki yıllık bir hizmetten sonra emekli olmuştur. Görevde bulunduğu esnalarda fikrini açıkça beyan etmesi sonucunda bazen ileri gelenlerin gadrine uğrayan Fudayl Çelebi, daha sonra teklif edilen kazaskerlik ve şeyhülislâmlık görevlerini kabul etmeyerek III. Murad'ın (ö. 1003/1595) maaşına 30 akçelik terakkisini kabul etmekle yetinmiştir."¹⁷

"İlk tahsile babası Şeyhülislam Zembilli Ali Cemâli Efendi ile başlayan Fudayl Çelebi, sırası ile kaynaklarda belirtildiğine göre babasının talebesi, Hoca Hayreddin Medresesi müderrislerinden Molla Sâlih Amâsî'den (ö. 900/1495) daha sonra Sahn müderrislerinden Emir Kulu Mevlânâ Şemseddin'den okudu. İstanbul'da tahsilini bitirdikten sonra Ebûssuûd Efendi'ye mülâzemet etti.¹⁸ Onun hizmetinde bulunduğu sırada Hacca gitti. Dönüşünde 945/1538 tarihinde 40 akçe ile ilk defa olarak Bursa'da Yıldırım Han Medresesi'ne müderris oldu. 949/1542 yılında 50 akçe ile Edirne'de Abdurrahman Efendi yerine Halebiyye Medresesi'ne müderris oldu. 951/1544 yılında Cemâleddin Mehmed el-Cürcânî yerine Eyyûb Medresesi Müderrisliğine terfi ettirildi.¹⁹

Ömer Korkmaz, Fudayl Çelebi'nin Ahmed b. Mahmud Bursevî, Abdurrahman Alemşâh (ö. 987/1580) Sun'ullah b. Ca'fer el-İmâdî (ö. 1021/1612) adlı üç talebesinin tercüme-i hallerine yer vermiştir.²⁰

Fudayl Çelebi'nin Eyüp Müderrisliği sırasında Rumeli Kazaskeri Ebûssuûd Efendi ile Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Efendi (ö. 954/1547) kendisini damat edinmek istedikleri ancak Fudayl Çelebi'nin Ebusuûd Efendi tarafını tutup onunla akraba olmak isteyince, Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin 5 yıl terfisine engel olduğu, Şaban 985/Ekim 1577'de Çivizâde'nin damadı Şeyhülislam Hamid Efendi vefat

¹⁵ Düzdağ, M. Ertuğrul, Şeyhülislâm Ebûssuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 22-23. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde bitirme tezi olarak hazırlamış sonradan yaptığı ilavelerle ve fetvaları konularına göre tasnif ettiği bu eseri 245 sayfadan oluşmakta ve Ebûssuûd Efendi'nin 1001 fetvasına yer vermektedir. Onun fetvaları hakkında su bilgilere de yer verelim: "Ebûssuûd Efendi'nin bu fetvaları, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar varılan bütün hukukî düzenlemelere temel teşkil etmiştir. Meselâ vakıf müessesesinin zirveye ulaştığı bir dönemde Ebûssuûd Efendi Vakıflarda Gedik Meselesi'ni araştırarak çalışmasını bir risâle içerisinde Kanûnî'ye Fetvâ-ı Serîfe şeklinde arz etmiş ve Osmanlı Devleti'nde asırlarca uyuşan, bazen faydalı, bazen da zararlı sonuçlar doğuran Gedik Hakkı'nın temeli Ebûssuûd'un bu fetvası ile abılmıştır... Kanûnî'nin Ebûssuûd'a duasının akabinde yazdığı: "Nedir hâliniz ve nicedir mizâc-ı lâzimu'l-ımtizâcınız? Hazret-i Hak, hazîne-i hafiyesinden kemâl-i kuvvet, nihâyet-i selâmet müyesser eyleye. Bimennihî ve keremihî lütuflarından niyaz olunur ki, evkât-ı mübâreke de bu muhlislerin kalb-i şeriften ihrâc ve izâc itmeyeler ola kim kâfir-i hâksâr münhezim ve mükedder ve Asâkir-i İslâm umûmen mansûr ve muzaffer olup rızâullahı muvafık ola. Edduâ sümme'd-duâ bende-i Hüdâ Süleymân-ı biriyâ!" bu satırlar aralarındaki sevgi ve muhabbeti ortaya koyması açısından mânîdardır." Süleyman Ateş, *Ebûssuûd Efendi, Kur'an Araştırmaları Dergisi*, sayı: Temmuz, 1998, s. 6.

¹⁶ Yusuf Küçükdağ, *Beyâzîd, Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâli Ailesi*, İstanbul, 1995, s. 8.

¹⁷ Aydın, XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi, c. 4, s. 191.

¹⁸ Ömer Korkmaz, Kanûnî Sultan Süleyman'ın hocalarından biri olan Evhadoğlu Hayreddin'in (ö. 950/1544) Fudayl Çelebinin de hocalarından biri olduğunu zikretmiştir. Bkz. *Fudayl Çelebi'nin Tenvî'ü'l-Usûl Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2014, s. 7.

¹⁹ Aydın, XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi, c. 4, s. 191.

²⁰ Korkmaz, *Fudayl Çelebi'nin Tenvî'ü'l-Usûl Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*, s. 7-8.

edince kendisine Şeyhülislamlık makamı teklif edildiği ancak kabul etmediği, Sultan III. Murad maaşına 30 akçe daha ilave edip, hediyeler vererek taltif ettiği de kaydedilmiştir.²¹

961/1553-54 yılında Perviz Efendi yerine Halep kazasına giden Fudayl Çelebi, Safer 963/Aralık 1555'te yerine Kadızâde Efendi'nin tayin edilmesi suretiyle azledildi. İstanbul'a geldiklerinde Hasan Bey yerine 80 akçe ile Şehzâde Medresesi Müderrisliği verildi. Rebiulahir 969/Aralık 1561'de Arabzâde Abdülbaki Efendi yerine Mekke-i Mükerrreme kadılığına gönderildi. Burada 2 yıl bir ay vazife yaptıktan sonra tekaüt edilerek yerlerine Nişancızâde tayin olundu.²²

Fudayl Çelebi, Şeyhülislâm Ebûssuûd Muhammed b. Muhammed el-İskilbî el-İmâdî'nin (ö. 982/1574)²³ damadıdır.²⁴

Taşköprüzâde Ahmed Efendi, ulemâ menkıbelerine düşkün olduğunu, Arap ve İnan âlimlerinin menâkıbı kaleme alındığı halde Osmanlı Ulemâsı'na dair böyle bir eser yazılmadığını belirterek ulemâdan birinin (muhtemelen Zenbillizâde Fudayl Çelebi) ricası üzerine *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*'sini telif ettiğini belirtmiştir.²⁵

XVI. yüzyılda İstanbul'da dünyaya gelen Fudayl Çelebi, Osmanlı kültürünün önemli nirengi noktalarından biridir. Dönemin pek çok medresesinde müderrislik yapan Fudayl Çelebi çeşitli şehirlerde kadılık yapmış, padişahların iltifatlarına mahzar olmuştur. Devrin ileri gelen şahısları gibi o da hayır işleri ile uğraşmış, bir cami yaptırmıştır.²⁶

Fudayl Çelebi, bütün kitaplarını Fatih Kütüphanesine bağışlamıştır.²⁷

3- Eserleri

Fudayl Çelebi'nin çeşitli manzûm ve mensûr eserleri vardır.²⁸ Telif etmiş olduğu eserlerinden *Âdâbu'l-Evsiyâ* basılmış, *Tenvî'u'l Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl* adlı eseri üzerine bir Yüksek Lisans Tezi hazırlanmıştır. Diğer eserleri ise ülkemizin değişik kütüphanelerinde yazma olarak muhafaza edilmektedir.

Fudayl Çelebi'nin 8 eseri olduğunu ifade eden Ahmet Aydın'ın bu tespitinin eksik olduğunu belirtiyoruz.²⁹ Tespit ettiğimiz 11 adet eseri:

1. *Âdâbu'l-Evsiyâ (Mesâilü'l-Evsiyâ)*³⁰

²¹ Aydın, XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi, c. 4, s. 192.

²² Aydın, XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi, c. 4, s. 193.

²³ "Siyasi olaylarda tarafsız kalarak Kanunî Süleyman ve II. Selim zamanlarında 30 yıl Şeyhülislâmlik makamında kalmayı başaran Ebussuûd Efendi, Kıbrıs Seferi'nin açılmasını fetvasıyla desteklemiştir. Başarılar ile ve dolu dolu geçirdiği ömrünü, 5 Cemâziye'l-Evvel 982 23 Ağustos 1574 tarihinde, 87 yaşında olduğu halde noktalamıştır. Cenaze namazı Fâtih Camiinde, *Beyzâvi Tefsiri*'ne hâşiye yazan Muhaşşî Sinan Efendi (ö. 986/1578) tarafından kıldırılıp Eyyüb Camii civarında kendisinin yaptırdığı sibyan mektebinin haziresine gömülmüştür. Mekke ve Medine'de de gıyabında cenaze namazı kılınan Ebûssuûd Efendi için birçok mersiye yazılmış, ölümüne tarihler düşürülmüştür." Ateş, *Eyüp Sultan Sempozyumu II Tebliğler*. Ebûssuûd Efendi'nin yazma olarak muhafaza edilen eserleri vardır. Abdullah Demir, "Amasya Bayezid, Çorum Hasan Paşa ve İskilip halk Kütüphanelerinde Bulunan Ebussuûd Efendi'ye Ait Eserler", *e-akademi, Hukuk Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Kasım 2006, sayı: 45.

²⁴ Pehlul Düzenli, Ebussuûd Efendi'nin hayatına ve eserlerine dair şu bilgilere yer vermiştir: "Şeyhülislam Ebûssuûd Efendi, Sultan Selim ve Sultan Süleyman zamanlarında, 17 sene müderrislik, 6 sene kadılık, 8 sene kazaskerlik 30 küsur sene şeyhülislamlık yapmış, dolayısıyla 60 küsur yıl Osmanlı ilim, kültür ve hukûk hayatında etkin rol oynamış bir şahsiyettir. Daha çok Tefsir ve fetvaları ile ünlenmiş, verdiği fetvalar ve yaptığı dinî, hukûkî yorumlar Osmanlı'nın son dönemlerine kadar etkin olmuş, günümüzde de önemini korumuştur. Ebussuûd Efendi'nin ilmi eserleri Tefsirinin dışında genelde fetva ve risaleler halindedir. Fetvaları anonim tarih kaynakları, çeşitli fıkah Tasavvufî eserler, arşiv kaynakları ve yazma eser kütüphanelerinde dağınık halde bulunmaktadır. Risaleler konusunda ise, bibliyografik kaynaklar ile kütüphane katalog kayıtlarına dayalı tespitler yapılmaktadır. Ancak bu tespitlerin, gerek isimlendirme ve gerekse isnatları açısından, özel olarak tahkik edilmeye ihtiyaçları vardır. Ebussuûd Efendi'nin bu çalışmalarından Tefsiri ve fetvaları akademik ve popüler araştırmalara konu olmuş; Tefsiri bütün olarak yayınlanmasının yanında akademik olarak da doktora seviyesinde incelenmiştir. Fetvaları ise tez, tebliğ ve makale seviyesinde çalışmalara konu olmuşsa da bu çalışmalar genelde parçacı bir yöntemle gerçekleşmiştir. Ebussuûd Efendi'nin fetvaları dolayısıyla da hukûkî görüşleri bir bütün halinde ve derinlemesine incelenme imkânına erişememiştir." Pehlul Düzenli, "Şeyhülislam Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, sayı: 5, 2005, s. 475.

²⁵ Abdülkadir Özcan, "eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye", *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010.

²⁶ Aydın, XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi, 4, s. 194.

²⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 374, Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 208.

²⁸ Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, s. 249. XVI. yüzyılda İstanbul'da dünyaya gelen Fudayl Çelebi, Osmanlı kültürünün önemli nirengi noktalarından biridir. Dönemin pek çok medresesinde müderrislik yapan Fudayl Çelebi çeşitli şehirlerde kadılık yapmış, padişahların iltifatlarına mahzar olmuştur. Devrin ileri gelen şahısları gibi o da hayır işleri ile uğraşmış, bir cami yaptırmıştır. Çeşitli konularda yazdığı sekiz eseri bulunmaktadır. Aydın, XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi, c. 4, s. 194.

²⁹ Aydın, XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi, c. 4, s. 194.

2. *Avnu'r-Râid fi Şerhi'l-Ferâiz*³¹
3. *ed-Damânât fî'l-Furû' (Damânât Fadliyye)*³²
4. *Ecvibe alâ Câmiî'l-Fusûleyn*³³
5. *Hâşiye-i Şerhi Şerîf*³⁴
6. *Îânetu'l-Fâriz bi Tasrihi'l-Ferâiz*³⁵
7. *Risâletu'l-Vezâif fî'n-Nahv*³⁶
8. *Ta'likât alâ Sahîhi'l-Buhârî*³⁷
9. *Tenvî'u'l Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl*³⁸
10. *el-Vâfiye fi Muhtasârî'l-Kâfiye*³⁹
11. *Vezâif fî'n-Nahv*⁴⁰

Sonuç

Fudayl Çelebi, babası Zenbilli Ali Efendi'nin oğlu ve Şeyhulislâm Ebûssuûd Efendi'nin damadı olması yönüyle bu iki zatın ilimlerinden istifade etmiştir. Kardeşlerinin de ilmî açıdan devlet işlerinde üst görevlerde almaları da ailesinin dönemin ilmiye sınıfını teşkil etmeleri dikkate değer bir husustur.

Fudayl Çelebi'nin tespit edebildiğimiz 8 eseri, genelde Fıkıh ağırlıklı olması yanında el-Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-Sahîhî* üzerine *Ta'likât alâ Sahîhi'l-Buhârî* adlı bir eser yanında Arap

³⁰ Ahlâka dair olan bu eser hakkında şu değerlendirme yapılmıştır: "Bazı kaynaklarda *Edebu'l-Evsiyâ* adıyla da geçen eser, başta vasiyet olmak üzere çeşitli muamelât konularının 30 fasıl halinde incelendiği bir fıkıh kitabıdır. Eser bazı kaynaklarda (Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 375) Zenbilli Ali Efendi'ye nispet edilmekteyse de çeşitli nüshalarında kitabın Fudayl Çelebi'ye ait olduğu bildirilmektedir (*Âdâbu'l-Evsiyâ* Süleymaniye Ktp., Yenicami, no: 416/2, vr. 114a). Bilhassa Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir başka nüshada (Cârullah Efendi, no: 572) bizzat Cârullah Efendi eserin Fudayl Çelebi tarafından kaleme alındığını tasrih etmiş (vr. 1a), ayrıca kitabın başında (vr. 2b) ve sonunda (vr. 90a) onun Fudayl Çelebi'ye âidiyeti belirtilmiştir. Eserin mukaddimesinde müellifin onu Mekke Kadilîği sırasında kaleme aldığını belirtmesi de kitabın Fudayl Çelebi'ye ait olduğunu göstermektedir. *Âdâbu'l-Evsiyâ* Bedreddin Simâvî'nin *Câmiu'l-Fusûleyn*'nin kenarında basılmıştır (Kahire, 1300, c. 2, s. 81-358) Eser, *Mesâilü'l-Evsiyâ* adıyla da zikredilmektedir. Bkz. Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, 13, s. 208. Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, s. 249. *Âdâbu'l-Evsiyâ*, *Mir'ât-ı Mecelle* adlı eserde *Mecelle*'nin ana kaynakları arasında sayılmış olduğu için Fıkıh sahasında büyük bir öneme hâizdir. Yıldız Kemal, Nacar Tayyip, "Mir'ât-ı Mecelle'de Belirtilen Mecelle Kaynakları", *İslam Hukûku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 20, Ekim, 2012.

³¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 375. Ferâiz İlmi'ne dair olup yine müellif tarafından hazırlanan *Savmu'l-Fâid fî'l-Usûl ilâ Medâriki Avni'r-Râid* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, no: 1104/2,1107/4) adlı bir şerhi vardır. Eserin Koca Raîb Paşa Kütüphanesi 643 numarada kayıtlıdır. Yazma nüshaları için Bkz. Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 208. Fudayl Çelebi bu eserinde Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) velâ meselesi hakkındaki görüşünün "müteahhirün ulemasının ihtilâfi bulunduğunu" husn ü kabul görmediğini, bunlardan birisi olan Molla Kırımî'nin (ö. 879/1474) 2 risale kaleme aldığını ifade ederek karşı çıkmıştır. "Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu Bildirileri", Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2013. s. 347-348. Yazma nüshaları için Bkz. Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 208.

³² Hanefî fıkıhına dair dört ciltlik bir eser olup 984'te (1576) tamamlanmıştır (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, no: 129; Esad Efendi, no: 812; Cârullah Efendi, no: 814). Bkz. Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 208. Ayrıca eser, Milli Kütüphanede 34 Nk 1965 numarada da kayıtlıdır. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, 4 ciltlik bir eser olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 375.

³³ Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 208.

³⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 375.

³⁵ Aydın, Ahmet, "XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebi", c. 4, s. 195.

³⁶ Abdullah b. Muhammed el-Habeşî, *Câmiu's-Şurûh ve'l-Havâşî (Mu'cemu's-Semâil li Esmâi'l-Kutub el-Mesrûhatî fî'l-Turâsi'l-İslâmî ve Bevâni Surûhihi*, Abudabî, 1425/2004, c. 2, s. 986. Eser, Burhânuddîn Ebü İshâk İbrahim b. Ahmed b. İbrâhim ez-Zubevî el-Avâmî el-Kursî (ö. 991/1583) tarafından *Buğyetu'l-Ârif alâ Risâleti'l-Vezâif* adı altında şerh edilmiştir. Dârü'l-Kutubî'l-Misriyye tarafından neşredilmiştir. Bkz. Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 208.

³⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1, s. 374, 375. Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 208. Mahmut Yeşil, bu eseri tezinde farklı iki eser gibi hem Fudayl Çelebi adı altında *Ta'likât alâ Sahîhi'l-Buhârî* isimyle, hem de Fudayl b. Ali b. Ahmed el-Cemâli el-Bekrî er-Rûmî el-Hanefî *Ta'likât alâ Sahîhi'l-Buhârî* adı altında ayrı ayrı maddelerde vermiştir. Bu iki yazar aynı yazar olduğu gibi *Ta'likât alâ Sahîhi'l-Buhârî* adlı eser ile *Ta'lika alâ Sahîhi'l-Buhârî* adlı eser aynı eserdir. Bkz. Yeşil, Mahmut, *Hadis Bibliyografyası ve Gelişimi (H. 700-1100/M. 1300-1688)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1977, s. 55.

³⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1, s. 375. Ömer Korkmaz tarafından 2014 yılında Adana Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde *Fudayl Çelebi'nin Tenvî'u'l-Usûl Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi* adlı Yüksek Lisans Tezi hazırlanmıştır. Tez, Giriş ve 4 Bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde tezin konusu, kapsamı, amacı, izlenen metod ve teknikler üzerinde durulmuştur. Tezin ikinci bölümünde Fudayl Çelebi'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde Fudayl Çelebi'nin önceki usûl âlimlerinden ne derece istifade ettiği irdelenmiş, usûlünün onlarla uyuşan ve ayrılan noktalarına dikkat çekilmiştir. Dördüncü bölümde ise eserin nüshalarının tanıtımı yapılmış, yazarın tahkikte izlediği metodlar zikredilmiştir. Yazar, tahkik ettiği eserden ulaştığı sonuçlara yer vererek tezini tamamlanmıştır. Ömer Korkmaz, Fudayl Çelebi'nin bu eserini telif ederken Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) *Mirkatu'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl* adlı eserinden etkilendiğini ifade etmiştir. Bkz. Korkmaz, Ömer, *Fudayl Çelebi'nin Tenvî'u'l-Usûl Adlı Eserinin Tahkik ve Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2014, s. 10. Fudayl Çelebi, Şer'î Deliller adı altında Kavli Sünnete geniş bir yer ayırmıştır. Bu da tezde 11 sayfalık bir bölüme tekâbüle etmektedir. Bkz. Korkmaz, Ömer, *Fudayl Çelebi'nin Tenvî'u'l-Usûl Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*, s. 10.

³⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 375, Koca, "Fudayl Çelebi", *DİA*, c. 13, s. 208.

⁴⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 375.

Lügâti'na dâir bazı eserler de telif etmiştir. *Âdâbu'l-Evsiyâ* ve *ed-Damanât fî'l-Furû'* (*Damanât Fadliyye*) adlı eserleri *Mecelle'nin* referans kaynaklarındandır.

Bursa Yıldırım Han, Edirne Halebiye, Semâniyye, Eyüp Müderrisliği yanında Mekke Kadılığı da yapmıştır. Ancak kaynaklarda Mekke Kadılığı'na dair herhangi bir menkıbesine ve kadı olarak vermiş olduğu bir hükme dair bir bilgi tespit edemedik.

Eserlerini Fatih Kütüphanesine bağışlayan Fudayl Çelebî, Amasya Kadısı Zenbillî Ali Efendi'nin Zeyrek'teki kabri yanına defnedilmiştir.

Kaynakça

- Abdullah b. Muhammed el-Habeşî, *Câmiu's-Şurûh ve'l-Havâşî (Mu'cemu's-Şemâil li Esmâi'l-Kutub el-Meşrûhati fî't-Turâsî'l-İslâmî ve Beyâni Şurûhihi)*, Abudabî, 1425/2004.
- Ateş, Süleyman, "Ebûssuûd Efendi", *Eyüp Sultan Sempozyumu II Tebliğler*, Seçil Ofset, İstanbul, 1998, s. 38-50.
- Ateş, Süleyman, "Ebussûd Efendi", *Kur'ân Araştırmaları Dergisi*, sayı: Temmuz, 1998 s. 6.
- Aydın, Ahmet, "XVI. Yüzyılda Bir Bilim Adamı Fudayl Çelebî", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 4.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul, ty.
- Demir, Abdullah, "Şeyhülislam Ebûssuûd Efendi'nin Oğlu Şemseddin Ahmed'e Mektubu", *Avrasya ve Sosyal Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, s. 75.
- Demir, Abdullah, "Amasya Bayezid Çorum Hasan Paşa ve İskilip Halk Kütüphanelerinde Bulunan Ebussuûd Efendi'ye Ait Eserler", *e-akademi, Hukûk Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Kasım, 2006, sayı: 45.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebûssuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983.
- Düzenli, Pehlul, "Şeyhülislam Ebûssuûd Efendi Bibliyografik Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, sayı: 5, 2005.
- Ebû'l-Felâh Abdulhay b. İmâd el-Hanbelî, *Şezâratu'z-Zehab fî Ahbâri Men Zeheb*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, ty.
- Koca, Ferhat, "Fudayl Çelebî", *DİA*, c. 13, İstanbul, 1996.
- Korkmaz, Ömer, *Fudayl Çelebî'nin Tenvî'u'l-Usûl Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2014.
- Küçükdağ, Yusuf, *Beyazid Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâli Ailesi*, İstanbul, 1995.
- Küçükdağ, Yusuf, "Zenbilli Ali Efendi", *DİA*, c. 44, İstanbul, 2013.
- Özcan, Abdülkadir, "eş-Şeşâiku'n-Nu'mâniyye", *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010.
- Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu Bildirileri", Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2013.
- Yeşil, Mahmut, *Hadis Bibliyografyası ve Gelişimi (H. 700-1100/M. 1300-1688)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1977.
- Yıldız, Kemal, Nacar Tayyip, "Mir'ât-ı Mecelle'de Belirtilen Mecelle Kaynakları", *İslam Hukûku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 20, Ekim, 2012.